

علمی پژوهشی

راهبردهای اجتماع محور در راستای توانمندسازی جمعیت ساکن در مناطق حاشیه نشین شهر زابل

مطهره صالحی^۱، حبیب الله سالارزهی*^۲ و عبدالمجید ایمانی^۳

چکیده

در این پژوهش با استفاده از Delphi fuzzy و ahp fuzzy به شناسایی پیشران‌های حکمرانی خوب شهری در راستای توانمندسازی جمعیت ساکن در مناطق حاشیه نشین شهر زابل با تاکید بر نقش سازمان‌های مردم نهاد پرداختیم. روش تحقیق این پژوهش توصیفی پیمایشی و کاربردی و جامعه نمونه در این پژوهش بر اساس روش قضاوتی هدفمند تعداد ۲۰ خبره که از تخصص و دانش لازم در مورد حوزه مورد پژوهش برخوردار هستند، شناسایی و انتخاب شدند. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از نظرات خبرگان بعد زمینه‌ای بالاترین میزان اهمیت را داشته و در اولویت اول قرار گرفت و ابعاد ساختاری و رفتاری به ترتیب اولویت دوم و سوم را کسب کردند. در پیشران‌های ابعاد زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری به ترتیب رونق بخشیدن به فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری، شیلات، صنایع‌دستی، کارگاهی، گردشگری و توسعه بازارچه‌های مرزی روستاهای منطقه با همکاری شبکه‌های اجتماعی، مطبوعات، حمایت و مطالبه‌گری گروه‌های ذی‌نفوذ محلی انعکاس مشکلات روستاییان و جلب حمایت‌های مردمی که نتیجه آن توانمندسازی روستا و پیشگیری از مهاجرت مردم به شهر می‌شود. در بعد زمینه‌ای و ایجاد صندوق‌های کارآفرینی محلی، خودیاری و قرض‌الحسنه بارویکرد اجرای بانکداری اسلامی در جهت ارائه تسهیلات به جوانان جهت خود اشتغالی، کارآفرینی، وام ازدواج و مسکن با مشارکت‌گذاری و سرمایه اولیه خود مردم و حمایت سازمان‌های خیر مردمی منطقه ای و ملی در بعد ساختاری و تقویت تعاملات اجتماعی ساکنان در محلات مسکونی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی در مدارس و مساجد محله برای بانوان جهت بهبود فضای ارتباطی درون خانواده و آگاهی از نحوه مواجهه با چالش‌های فرزندان‌شان و تربیت صحیح فرزندان در بعد رفتاری اولویت برتر را شامل شدند.

واژگان کلیدی: حاشیه‌نشینی، حکمرانی خوب شهری، سازمان‌های مردم‌نهاد، توانمندسازی

۱- دانشجوی دکترای مدیریت دولتی گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. mt.salehi97@gmail.com

۲- دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. (نویسنده مسئول) salarzehi@gmail.com

۳- استادیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. abdolmajidimani@gmail.com

مقدمه و بیان مساله

در دهه‌های اخیر، رشد شتابان شهرنشینی، معضلات و پیچیدگی‌هایی را به همراه آورده است که از پیامدهای این پدیده، شدت یافتن ضریب آهنگ تغییرات فضایی-کالبدی شهرها و ناکارآمدی بافت‌های شهری می‌باشد. (Izadfar, Izadfar, 2021: 30) علت تشکیل و گسترش محلات غیررسمی در حاشیه یا بطن شهرها نتیجه ناکارآمدی نظام برنامه‌ریزی کشور و یا به عبارتی حذف بخشی از جمعیت، از شمول نظام برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، اجتماعی و ... است. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که مشکلات موجود در محلات حاشیه‌نشین بسیار وسیع است. در واقع همین عامل یعنی گستردگی مشکلات از سویی و مهم‌تر از آن دیدگاه نظام مدیریتی و برنامه‌ریزی به این‌گونه محلات و سکونتگاه‌ها به‌عنوان مراکز غیرقانونی باعث گردیده که باوجود گذشت سالیان متوالی از تشکیل این سکونت گاه‌ها، هیچ‌گاه چاره‌جویی به حل ریشه‌ای مشکلات آن‌ها نشده است.

توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری از جمله مهم ترین مباحث روز جوامع شهری در خصوص راهکار مسائل کنونی و آینده شهرها بوده و در سطوح مختلفی از معماری بافت‌ها و محلات گرفته تا توسعه پایدار کلان شهرها و توسعه پایدار جهانی مطرح می‌شود. در واقع شهر پایدار فضایی است که اکثریت قریب به اتفاق، ساکنانش از سکونت در شهر احساس رضایت داشته باشند. (Jamali, Nematollahi, 2021: 101)

واقعیت مهم این است که تغییر نگاه مدیریت شهری می‌تواند کمک زیادی به حل مسئله کند و ساماندهی و توانمندسازی^۱ سکونت گاه‌های غیر رسمی شیوه ایست که هم‌اکنون در برخورد با این سکونتگاه‌ها انجام می‌گیرد که نتیجه آن باید حرکت داوطلبانه افراد ساکن برای ساماندهی محیط‌های نابسامان و زدودن فقر از چهره شهر باشد.

روند شهرنشینی در ایران رو به افزایش است؛ به گونه‌ای که از سال ۱۳۹۵ - ۱۳۶۵، جمعیت شهرنشین از ۵۴/۳ درصد به ۷۴ درصد رسیده است. تعداد شهرهای کشور هم در همین بازه زمانی از ۴۹/۶ شهر در سال ۱۳۶۵ به ۱۲۴۲ شهر در سال ۱۳۹۵ رسیده بود (معاونت اقتصادی اتاق ایران، ۱۳۹۶)، علاوه بر ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی- فرهنگی، نابسامانیهای کالبدی- زیست محیطی، نارسایی‌هایی در توزیع امکانات اقتصادی، زمینه را برای توسعه و گسترش محلات حاشیه‌نشین در کلانشهرهای کشور فراهم نموده است (حیدری نوشهری، ۱۳۹۰: ۳۱).

حاشیه‌نشینان^۲، بیشتر افراد مهاجر روستایی و کمتر شهری از (شهرهای دیگر و یا خود شهر) هستند که اغلب فاقد مهارت لازم شهری و گاهی غیرماهرند. این افراد بیشتر به علت عوامل رانش زادگاه خود و کمتر به دلیل عوامل جاذب شهری، زادگاه خود را ترک کرده و به شهرها روی می‌آورند. آن‌ها به دلیل عدم تطبیق با محیط شهری از یک‌سو و بر اثر عوامل پسران

1-Empowerment

2-Marginalists

شهری از سوی دیگر، از محیط‌های شهری پس‌زده می‌شوند و به تدریج در کانون‌هایی به هم پیوسته و یا جدا از یکدیگر در قسمت‌هایی از شهر سکنی می‌گزینند؛ به صورتی که محل سکونت و نوع مسکن آن‌ها با محل سکونت متعارف شهری مغایر بوده و از نظر وضعیت فرهنگی و اقتصادی نیز با جمعیت شهری تمایز دارند (Zahedani Zahed, 1990) مهم‌ترین دلایل اصلی افراد در انتخاب مناطق حاشیه‌ای، پایین بودن ارزش ملک، پایین بودن قیمت زمین و اجاره‌های مسکن و مسئله بیکاری است (Yazdi Papeli, 2001).

نهادهای محلی محصول رویکردی جدید به مفهوم توسعه اند، به همین دلیل شناسایی نقش‌ها و کارکردهای‌شان مستلزم تغییر جهت عمده پارادایمی نسبت به دیدگاه‌های سنتی است. گفتمان‌های توسعه تا پیش از دهه ۱۹۷۰ مبتنی بر توسعه از بالا بود که در آن نقش عنصر مشارکت اجتماعی نادیده گرفته می‌شد. اما از دهه ۱۹۷۰ به بعد، توسعه، بافتی ملی، بومی و در نهایت، محلی به خود گرفت. در تعاریف جدید، واگذاری اختیارات دولت مرکزی به نهادهای محلی، مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌ها، توانمندسازی اقتصادی در سطوح خرد محلی و متغیرهای فرهنگی و اجتماعی، شاخص‌های اصلی توسعه قلمداد می‌شوند (ایمانی جاجرمی و نوابی، ۱۳۹۳: ۲۳۴).

یکی از موفق‌ترین رویکردها در توانمندسازی جوامع محلی، رویکرد مدیریت مشارکتی مبتنی بر سازگاری است که بر محتوای آن تأکید شده است. برای دستیابی به مدیریت پایدار جوامع محلی، راهی جز در نظر گرفتن ملاحظات اجتماعی و علایق و منافع همه افراد تحت تأثیر در جامعه وجود ندارد. بنابراین، از شناسایی و تحلیل پیچیدگی‌های نظام اجتماعی ناگزیر خواهیم بود. همچنین، در این رویکرد، بر جلب مشارکت ذینفعان محلی در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای پروژه‌های مدیریتی تأکید شده است که در هر منطقه، با توجه به بافت اجتماعی و اکولوژیکی آن، این فرایند (Bodin & Prell, 2011, p.48) اجرایی می‌شود.

مشاهدات جهانی و آسیب شناسی فرایند شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، نشان می‌دهد، سکونت‌گاه‌های غیررسمی نه تنها پدیده‌ای موقتی و یا رو به زوال نیستند، بلکه همواره از روندی رو به گسترش برخوردارند. کما اینکه در سند ملی بازآفرینی شهری پایدار (۱۳۹۷) نیز عنوان شده است؛ "حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ کشور از حدود ۶ میلیون نفر در سال ۱۳۸۲ به ۱۱ میلیون نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است و پیش‌بینی‌ها حاکی از رشد روزافزون این پدیده در صورت نداشتن برنامه مشخص است." بر همین اساس است که موضوع مدیریت و کنترل پدیده اسکان غیررسمی در اسناد برنامه توسعه کشور نیز جا گشوده است. مطابق با سند برنامه ششم توسعه کشور، دولت مکلف شده است به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی، نسبت به تهیه طرح جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی با اولویت اعتیاد، طلاق، کودکان کار، مفاسد اخلاقی و حاشیه‌نشینی اقدام کند (ن.ک ماده ۲ برنامه پنج ساله ششم توسعه). صرف نظر از صحیح بودن طرح موضوع حاشیه‌نشینی به عنوان یک آسیب

اجتماعی هم‌سطح با آسیب‌هایی همچون اعتیاد، طلاق و ... در سند برنامه توسعه کشور، می‌بایست به این نکته توجه داشت که طرح مسئله در این سند رسمی کشور، نشان از اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع دارد اغلب ساکنان محلات حاشیه‌نشین شهرستان زابل افراد مهاجر روستایی هستند که به دلیل نداشتن مهارت و تخصص لازم و سرمایه کافی در بخش رسمی اقتصاد شهری جذب نشده‌اند، بخش بزرگی از این ساکنان در فقر و بیکاری به سر می‌برند. این محلات با مشکلات فراوانی در ساماندهی و توانمندسازی مواجه‌اند.

بلايای طبیعی مانند خشک‌سالی‌های دوره‌ای و بلندمدت وعدم امکان استفاده از مکانیسم‌های مدرن و نوین موجب از بین رفتن کشاورزی، دامداری و وجود بیکاری در مناطق روستایی و عشایری شده و بسته شدن مرز و از دست دادن کسب‌وکار باعث فقر بیشتر مردم روستایی که نتیجه آن با مهاجرت بی‌رویه از روستاهای سیستان به شهرستان زابل شده است و همچنین پیوستن روستاهای اطراف به شهر باعث رشد محلات حاشیه‌ای در شهرستان زابل شده است. در صورتی توانمندسازی ساکنان حاشیه‌نشین محقق می‌شود که شهروندان ساکن در محلات حاشیه‌نشین انگیزه تغییر و تحول و روحیه مشارکت‌پذیری با سازمان‌های مردمی محلی، منطقه‌ای و ملی در زمینه‌های بهسازی و نوسازی منازل مسکونی، کوچه‌ها و خیابان‌ها، کاشتن گل و گیاه جلوی منازل، کارآفرینی، اشتغال، ایجاد کارگاه‌های مهارت‌آموزی، مشاوره خانوادگی، مشاوره ازدواج، مشاوره تحصیلی، مشاوره اشتغال و خودکفایی و غیره را داشته باشند که نتیجه آن ارتقای کیفیت مطلوب زندگی در ساکنان محلات حاشیه‌نشین شهرستان زابل است. (مطالعات اکتشافی و تحقیقات میدانی نگارنده) پژوهش حاضر به دنبال بررسی مشکلات ساکنان سکونتگاه غیررسمی در شهر زابل بوده تا مسائل و مشکلات آن را شناسایی و راهکارهای مناسبی جهت توانمندسازی ساکنان این محلات ارائه کند.

درهمین زمینه، پرسش که پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به آن است، عبارت‌اند از:
راهبردهای اجتماع محور در راستای توانمندسازی جمعیت ساکن در مناطق حاشیه‌نشین شهر زابل کدامند؟
مبانی نظری:

با رشد سریع جمعیت جهان و تمرکز آن در شهرها و به دنبال آن انبوه‌سازی‌های متعدد در نقاط مختلف بافت شهری، بدون توجه به نیازهای عملکردی، روحی و روانی ساکنین آینده آن، با هدف فایق آمدن بر مشکل کمبود مسکن، مشکلات جدیدی تبلور می‌یابد که از مهمترین آنها صدمه بر فرد، خانواده و جامعه را می‌توان نام برد. بر این اساس ایجاد مفهوم توسعه پایدار شهری و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن به عنوان مؤلفه‌ی اساسی تأثیرگذار بر چشم انداز بلندمدت جوامع انسانی مطرح گردید. (Tayefi, Hatamei, 2018: 307).

زندگی انسان امروزی با وضعیت شهر گره خورده است و بسیاری از شئون زندگی آدمی آگاهانه یا ناآگاهانه از وضعیت این سکونتگاه تأثیر می‌گیرد. روند افزایش جمعیت شهرنشینی، توجه به

مسئله حکمرانی شهری به منزله زیربنای سیاست‌گذاری شهری و برنامه‌ریزی شهری را مضاعف کرده است؛ چنانکه گوترش دبیر کل سازمان ملل متحد در ۳۱ اکتبر ۲۰۲۰ در پیام به مناسبت روز جهانی جمعیت، ما بیان اینکه تا سال ۲۰۵۰ حدود ۶۸ درصد جمعیت جهان در مناطق به شهری زندگی کنند، یعنی جمعیتی حدود ۶٫۳ میلیارد نفر به اهمیت مسئله شهرنشینی توجه کرده است (دفتر سازمان ملل در جمهوری اسلامی ایران)* بدین ترتیب، نیاز است درک واقعیت اطراف و به سامان کردن امور سیاستی بر واقعیت و به دانش متنی باشد. در این زمینه سیاست‌گذاری قالبی را مشخص می‌کنند که در آن از اقدامات دولت برای دستیابی و رخ رسیدن به اهداف عمومی استفاده و از شهر به منزله عرصه ای برای سیاست‌گذاری یاد میشود. پژوهش‌گران و تحلیل‌گران سیاست‌گذاری شهری از دو منظر مدیریت شهری را بررسی کرده اند. در یک سود کسانی قرار دارند که مدیریت شهری را تنها نماد و مسئول رسیدگی به همه امور این حوزه می‌دانند. از نگاه این گروه که فائل به الگوی حکومت‌اند، مدیریت شهری امری صرفاً سیاسی و زیر مجموعه دولت و حکومت است. در مقابل طرفداران حکمرانی قرار دارند که اداره امور شهر را بین سه حوزه شهرداری جامعه علمی و بخش خصوصی تقسیم می‌کنند. باور این گروه این است که هر یک از نهادهای یادشده بخشی از منابع مورد نیاز برای ارتقای سیاست‌گذاری‌های شهری را فراهم می‌کنند (طیه ۱۳۹۶: ۱۲۵). با ناتوانی دولت‌ها در پاسخ گویی به نیازهای گوناگون شهری و ناهماهنگی نیازها و خواسته‌های شهروندان با طرح‌ها و برنامه‌های ارائه شده و ضرورت مسئولیت‌پذیری بیشتر در اداره امور شهری امروزه نگرایی از اداره شهرها بر پایه نگرش دولت جامعه مدنی و بخش خصوصی به مشارکت جدی در اداره امور شهرها فراخوانده می‌شوند (Brunetta et al., 2019)

حکمرروایی خوب شهری^۱، یکی از چهار مشخصه‌ی توسعه‌ی پایدار و از ابزارهای آن به حساب می‌آید که از دهه ۱۹۸۰ به بعد در ادبیات توسعه، مطرح شده است. بر اساس این مشخصه، کشورهای در حال توسعه در راستای استقرار و نهادینه‌سازی جامعه مدنی و مشارکت اجتماعی در امور، برنامه‌ها و فعالیت‌های پیشرو را تعریف و تدوین می‌کنند؛ لذا هدف حکمرروایی خوب، توسعه انسانی پایدار و در کنار آن، ایجاد شهری پایدار است که در آن، ضمن تأکید بر توجه به کاهش فقر، ایجاد اشتغال و رفاه پایدار، حفاظت و تجدید حیات محیط‌زیست و رشد و توسعه زنان، رویکرد فراهم ساختن بستر مناسب جهت مشارکت و اهمیت برنامه‌ریزی مشارکتی برای توسعه و اداره شهر، ایجاد حس شهروندی و شفافیت در برنامه‌ها اهمیت بسیار دارد. در این حکمرروایی، شراکت و تعامل میان سه رکن اصلی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی در انجام برنامه‌ها و فعالیت‌ها ضروری و لازم می‌باشد (شکوهی و مؤمنی، ۱۳۹۲). براین مک

*. iran.un.org/fa/9820

1- Good urban governance

الین اولین نظریه پردازی است که در سال ۱۹۷۳ مفهوم حکمروایی خوب را مطرح کرد (کاظمیان، ۱۳۸۶) از نظر او، «حکومت شهری» باید نسبت به روندهای تغییر در شهر پاسخگوتر باشد، اقداماتش با مسائل شهری و تحول آن‌ها متناسبتر باشد، نسبت به اجتماع، مسئول و پاسخگوتر و به عنوان بخش مهمی از نظام یادگیری اجتماعی، بهتر عمل کند و سرانجام نقش مهمی در پیش‌بینی، کشف و استقبال از آینده ایفا کند. این فرایندها به وجود شبکه ارتباطات در داخل سازمان‌های رسمی حکومت و نظام‌های برنامه‌ریزی آن؛ همچنین شبکه ارتباطات میان آن سازمان‌ها و اجتماع و نظام‌های شهری آن بسیار متکی است (برک‌پور، ۱۳۸۸) سازمان‌های مردم‌نهاد^۱ جایگزینی برای بخش دولتی در ارائه خدمات محسوب می‌شوند. برای آن‌که در هزینه‌ها صرفه جویی شود و کارایی خدمات و بخش دولتی نیز بیشتر گردد، دولت‌ها به این سمت روی آورده‌اند که قراردادهای مشترکی را با سازمان‌های مردم‌نهاد منعقد کنند، یا اینکه تخفیف‌ها یا امتیازهای ویژه‌ای را برای فعالیتهایی که در دست انجام دارند و متناسب با خدمات دولتی است در نظر بگیرند. در سطح محلی طرح‌های کوچک بسیاری وجود دارد که حجم کار زیادی را بر دوش دولت گذاشته است، سازمان‌های مردم‌نهاد نقش بسیار مهمی در اجرای این قبیل طرح‌های کوچک که متناسب با توان و تخصص آن‌هاست، دارند. درعین حال منابع مالی که از این طریق در اختیار سازمان‌های مردم‌نهاد قرار می‌گیرد باعث ثبات و استمرار آن‌ها و ارتقای ظرفیت‌شان در رسیدن به اهداف می‌شود. نتیجه‌ی این تعامل آن است که شهروندان خدمات بیشتری را آن‌هم با کیفیت بهتر، در اختیار خواهند داشت. (شکاری، ۱۳۸۶) سازمان‌های مردم‌نهاد در جریان توسعه، نقش غیرانتفاعی دارند. درواقع نقش اصلی آن‌ها ایجاد ظرفیت اجتماعی در مراحل برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی فعالیت‌های توسعه می‌باشد که به سبب فارغ بودن از بوروکراسی پیچیده بخش دولتی و منفعت‌طلبی بخش خصوصی، این امکان را دارند تا در زمینه‌هایی چون مبارزه با فقر و گرسنگی، حفاظت از محیط‌زیست، جنگل‌داری، افزایش آگاهی‌های عمومی، رفاه، بهداشت جامعه و خانواده، توجه به امور زنان و کودکان، کاهش آسیب‌های اجتماعی و غیره موفق‌تر از بخش‌های خصوصی و دولتی عمل نمایند. با گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد، مشارکت افراد جامعه در فرایند توسعه تقویت می‌شود که این مشارکت، موجب افزایش و ارتقای سطح آگاهی اجتماعی و فرهنگ‌پذیری افراد جامعه و تمرینی برای کار گروهی و زندگی جمعی توأم با آزادی و دموکراسی خواهد شد. از طرف دیگر هدف‌های مربوط به اهداف کوچک‌سازی دولت‌ها، توانمندسازی مردم، افزایش سرمایه اجتماعی در بین همه اقشار و طبقات جامعه و کارآمد ترسازی نظام اقتصادی، بهینه‌سازی فرآیندهای برنامه‌ریزی و عملیاتی‌ترسازی برنامه‌ها و مقابله با آسیب‌ها و فسادها، به نحوی مناسب‌تر و کم‌هزینه‌تری با مشارکت واقعی و مؤثر گروه‌های

1- Non-governmental organizations

هرچه وسیع‌تری از مردم برآورده خواهد شد که همه از اهداف توسعه می‌باشد. (امیرانی مه ه؛ ظرفیان ش، ۱۳۸۲)

رضایت‌مندی سکونت از آنجا که بخشی از حوزه رضایت‌مندی از زندگی در معنای عام می‌باشد؛ یکی از مطالعه شده‌ترین موضوعات در حوزه مطالعات محیط مسکونی محسوب می‌شود بعد ذهنی کیفیت زندگی، احساس رضایت‌مندی و نگرانی ساکنان از محیط سکونت‌شان می‌باشد و این مفهوم، نشانه‌ای مهم مبنی بر وجود ادراکات مثبت ساکنان نسبت به کیفیات زندگی خویش تلقی می‌شود (Motahari Tabar, Hosseini nia, 2022:76).

حاشیه‌نشینی یکی از چهره‌های بارز فقر فرهنگی و اقتصادی شهری است. این پدیده در حاشیه یا درون شهرها به شکلی خودرو، با تجمعی از اقشار کم‌بضاعت شکل می‌گیرد، و با عناوینی هم چون زاغه‌نشینی، اسکان غیررسمی، سکونتگاه‌های خودرو و اجتماعات آلونکی خوانده می‌شود. رشد بی‌رویه جمعیت و کمبود امکانات و تسهیلات زیر بنایی و زیستی، محله‌های نامتعارف حاشیه‌نشینی را به وجود می‌آورد. همچنین سیاست‌های غلط و ناعادلانه در جوامع موجب تضاد میان گروه‌های اجتماعی و در نهایت پیدایش پدیده حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی است. بنابراین به‌منظور کنترل این پدیده راهبردهای مناسب توانمندسازی حاشیه‌نشینی در هر شهری با مشارکت آن‌ها در بهسازی و نوسازی فضاهای زیستی اهمیت بسزایی دارد (شماعی وپور احمد، ۱۳۸۹) در همین راستا در اواخر دهه ۹۸۰ (راهبرد توانمندسازی با تأکید بر محتوای اصلی این سکونتگاه‌ها که انسان و فعالیت‌های او است مطرح گردید. طرح راهبرد توانمندسازی و پذیرش آن در نشست سازمان ملل متحد، انقلاب بزرگی در مطالعات حاشیه‌نشینی و پارادایم‌های مربوطه به مطالعات شهری بود (کریترمن، ۱۹۹۷: ۳۲۱) راهبرد توانمندسازی مناسب‌ترین راه حل در ساماندهی حاشیه‌نشینی است (صرافی، ۲۷۱: ۱۳۸۲)؛ که به دنبال بهبود شرایط زندگی جوامع فقیر می‌باشد و به مردم این فرصت را می‌دهد که محل زندگی خود را با توجه به نیازهای شان بهبود بخشند (قرخلو و میره، ۱۱۷: ۱۳۸۶) بدین ترتیب راهبرد توانمندسازی در کنار ارتقای کالبدی-زیست محیطی، توجه خاصی به جنبه‌های انسانی سکونتگاه‌های غیررسمی دارد و با تأکید بیشتر بر رفع ناتوانی‌ها و کم توانایی‌های افراد در ابعاد ذهنی و جسمی به دنبال بسط توانایی‌های فقرا برای "مشارکت"، "مذاکره"، "تأثیر"، "کنترل" و "مسئولیت‌پذیری" نهادهایی است که بر زندگی شان تأثیر می‌گذارند (نارایان، ۲۰۰۲: ۱۴) در این میان، به عنوان یک رویکرد قابل اتکاء، شیونز (۲۰۰۰) توانمندسازی اجتماع محور را به عنوان «موقعیتی که در آن احساس انسجام و یکپارچگی اعضای جامعه از طریق فعالیت‌هایی با رویکرد مشارکتی تأیید و یا تقویت می‌شود»، تعریف کرده است. تسهیم اعضای جامعه در منافع حاصل از پروژه‌های محلی، از طریق فراهم کردن زیرساختها، آموزش و بهداشت، به بهبود معیشت محلی کمک می‌کند. این امر مردم را قادر می‌سازد تا با هماهنگی بیشتری در کنار هم

زندگی کرده، بنابراین، منجر به توانمندسازی اجتماعی می‌شود. در حالیکه مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری منجر به توانمندسازی سیاسی می‌شود، توانمندی روان‌شناختی، عزت نفس اعضای جامعه است که می‌تواند با شناخت بازدیدکنندگان از منابع فرهنگی، طبیعی و بافت سنتی جامعه محلی ارتقاء یابد (نایاپان و پودل ۲۰۱۱:۷۳)

در حالی که بسیاری از محققان بر توانمندسازی به عنوان یک رویکرد «قدرت سیاسی» دوجانبه متمرکز شده‌اند، روند اخیر تحقیقات، به‌طور فزاینده‌ای، توانمندسازی را به‌عنوان ساختاری چندبعدی، با ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در نظر گرفته‌اند (Boley et al; 2014; Strzelecka et al., 2017) در همین راستا، شیونز چهار بُعد توانمندسازی اجتماع محور را توانمندسازی اقتصادی، روان‌شناختی، اجتماعی و سیاسی معرفی کرده است. (Dangi & Jamal, 2016, p.10)

روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی-پیمایشی است. به‌منظور دستیابی به اهداف در مطالعه حاضر، در گام اول با بررسی ادبیات و مبانی نظری تحقیق، مشاهدات میدانی و مطالعات اکتشافی نگارنده و مصاحبه نیمه ساختار یافته با نخبگان درباره‌ی جامعیت دسته‌بندی شاخص‌ها جمع‌آوری صورت گرفته است باتوجه به نتایج ۱۶ شاخص در بعد رفتاری، ۱۸ شاخص در بعد ساختاری و ۱۷ شاخص در بعد زمینه‌ای شناسایی و تایید و استخراج شدند و اولویت‌بندی هر یک از روش دلفی استفاده شد بر این اساس ابتدا یک فهرست اولیه نخبگان تنظیم شد. سپس به منظور جلب مشارکت متخصصان مورد نظر برای همکاری به صورت جدا گانه تا حد امکان با آنان تماس گرفته شد و هدف و موضوع تحقیق و حداکثر زمان پاسخگویی توضیح داده شد. در نهایت تعداد ۲۰ نفر حاضر به همکاری شدند. در دور اول نظرسنجی پرسشنامه شاخص‌های مطلوب طیف لیکرت (بین ۱ "کمترین امتیاز" و ۵ "بیشترین امتیاز") در راستای توانمندسازی شهروندان ساکن در مناطق حاشیه‌نشین جهت مشاهده و مطالعه به خبرگان ساکن محلی داده شد. در دور دوم نظرسنجی در راستای تایید روایی و پایایی پژوهش، مصاحبه نیمه ساختار یافته با نخبگانی که پرسشنامه بین آنها توزیع گردید درباره‌ی جامعیت دسته‌بندی شاخص‌ها انجام گرفت. همه‌ی شاخص‌های استخراج شده از ادبیات و مبانی نظری تحقیق و مطالعات و مشاهدات اکتشافی نگارنده‌گان مورد تایید نخبگان واقع گردید. در دور سوم، شاخص‌های دیگر مورد سؤال و بازبینی قرار نگرفتند، بلکه همه شاخص‌ها در سه بعد کلی زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری دسته‌بندی و به منظور ارزیابی و شناسایی در اختیار کارشناسان قرار گرفت.

جدول ۲- اعضای نمونه آماری مربوط به پرسشنامه دلفی فازی (غربال‌گیری شاخص‌ها)

تعداد		۲۰
		۹
جنسیت		مرد
		زن
سن		کم تر از ۳۰
		۴۰ تا ۴۰
		۴۱ تا ۵۰
		بیش از ۵۰
تحصیلات		کارشناسی
		کارشناسی ارشد
		دکتر
سابقه کاری		۵ تا ۱۰
		۱۱ تا ۱۵
		بیش از ۱۵
کارشناس حوزه حاشیه‌نشینی در دفاتر توسعه محلی مناطق حاشیه‌نشین شهر زابل	بخش علوم اجتماعی و مددکاری	۳
	بخش علوم اقتصادی	۳
	بخش مدیریت و برنامه‌ریزی شهرسازی	۳
	بخش حقوقی	۳
کارشناس حوزه حاشیه‌نشینی در ادارات اجرایی (شهرداری و فرمانداری شهر زابل)	بخش مدیریت و برنامه‌ریزی شهرسازی	۴
	بخش توسعه و عمران	۴

جمع‌آوری داده‌ها و عوامل در تکنیک دلفی به صورت کیفی است بنابراین پایایی و روایی آن‌ها با روش‌های مرسوم در متدهای کمی قابل محاسبه نیست. از این رو از روش‌های کیفی استفاده می‌شود. در پژوهش کیفی کسب روایی با کسب پایایی نیز همراه است (دانایی‌فر و مظفری، ۱۳۸۷: ۲۸-۲۵). استراتژی‌های ممیزی به کار گرفته شده در این پژوهش که پایایی و روایی را در اختیار ما قرار می‌دهند عبارتند از:

حساسیت پژوهش‌گر: پژوهش‌گر در فرایند انجام این پژوهش خلاقیت و انعطاف‌پذیری داشته است

انسجام روش‌شناسی: همسویی بین سؤال و عناصر شیوه پژوهش در این تحقیق لحاظ شده است

کفایت نمونه‌گیری: رجوع به کارشناسان تا جایی ادامه یافت که پژوهش‌گر به اشباع نظری (اجماع) دست یافت.

بحث و نتیجه‌گیری:

جدول ۳- اولویت‌بندی شاخص‌های ابعاد رفتاری

رتبه «اهمیت سؤال»	مقدار دی‌فازی شده	سؤال
۱	۳۸۵۹۷۳۳۰۳۵	برگزاری دوره‌های آموزشی در مدارس و مساجد محله برای بانوان جهت بهبود فضای ارتباطی درون خانواده و آگاهی از نحوه مواجهه با مسائل و چالش‌های فرزندان‌شان و تربیت صحیح فرزندان
۲	۳۸۳۵۱۴۷۳۷۸	حمایت سازمان‌های خیر مردمی از ازدواج جوانان و تشکیل خانواده با فراهم کردن تسهیلات موردنیاز
۳	۳۸۲۵۳۶۳۲۷۹	مشاوره دادن به کودکان و نوجوانان در مدارس در امور (تربیتی، تحصیلی و حقوقی) با مشارکت دفاتر تسهیل‌گری اجتماعی حامی حقوق کودکان و نوجوانان
۴	۳۷۹۵۷۲۴۷۱۱	همکاری و هماهنگی نهادهای تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز در امر بهسازی بافت‌های فرسوده به‌ویژه گروه‌ها و گروه‌های خودگردان نوسازی، شرکت عمران و بهسازی و نهادهای مدیریت محلی (شوراها و شهرداری)
۵	۳۷۷۹۵۶۵۷۵۷	ایجاد و تقویت زمینه‌های برقراری ارتباط بیشتر بین همسایگان، تعاملات اجتماعی ساکنان در محلات مسکونی و نیاز به تعلق محله (هویت محله‌ای) از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی، کلاس‌های خیاطی، کلاس‌های مشاوره، کلاس‌های قرآنی و ... در مساجد محله

جدول ۴: ادغام شاخص‌های ابعاد رفتاری

سؤالات اصلی	کد سؤال
ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی ساکنان در محلات مسکونی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی در مدارس و مساجد محله برای بانوان جهت بهبود فضای ارتباطی درون خانواده و آگاهی از نحوه مواجهه با مسائل و چالش‌های فرزندان‌شان و تربیت صحیح فرزندان	$R_{16}+R_{13}$
حمایت سازمان‌های خیرمقدمی ازدواج جوانان و تشکیل خانواده با فراهم کردن تسهیلات موردنیاز و مشاوره، آموزش دادن به جوانان برای ازدواج موفق در مدارس و مساجد محله	$R_{16}+R_{11}$
مشاوره دادن به کودکان و نوجوانان در مدارس در امور تربیتی، تحصیلی و حقوقی و بالا بردن شادمانی و اعتماد به نفس در آنان از طریق اجرای طرح بهسازی بافت‌های فرسوده محل‌های سکونت‌شان با مشارکت دفاتر تسهیل‌گری محلی و گروه‌های خودگردان محلی	$R_{15}+R_6$

جدول ۵- اولویت‌بندی شاخص‌های ابعاد ساختاری

رتبه «اهمیت سؤال»	مقدار دی‌فازی شده	سؤال
۱	۴۰۰۸۷۶۲۱۴۶۸	حمایت مجمع خیرین سلامت شهرستان زابل از شهروندان حاشیه‌نشین باهدف شناسایی نیازهای بهداشتی و درمانی آنان اختصاص تسهیلات سهمیه درمان به مردم حاشیه‌نشین
۲	۳۸۷۹۰۵۳۴۵۵	ایجاد صندوق‌های کارآفرینی محلی، خودیاری و قرض‌الحسنه با رویکرد اجرای بانکداری اسلامی در جهت ارائه تسهیلات به ساکنان مخصوصاً جوانان با مشارکت و سرمایه‌گذاری اولیه خود مردم و حمایت سازمان‌های خیر مردمی منطقه‌ای و ملی
۳	۳۸۰۲۳۳۶۷۷۶	توسعه و گسترش دفاتر تسهیل‌گر و توسعه محلی با استفاده از ظرفیت تسهیل‌گران اجتماعی مؤسسات حمایتی ستاد فرمان امام و بنیاد برکت
۴	۳۰۷۴۸۲۱۰۲۹۵	احداث فضاهای آموزشی، بهداشتی در محلات حاشیه شهر زابل با همکاری جلب حمایت خیرین کشوری و استانی و کمک به ارتقای سطح فرهنگی مردم در زمینه رعایت مسائل بهداشتی از طریق ایجاد این فضاها
۵	۳۰۷۳۷۷۱۱۳۵	هدایت و مشاوره بازاریابی کارآفرینان بومی ساکن در مناطق حاشیه شهر زابل و هدایت و پشتیبانی آن‌ها برای حضور در نمایشگاه‌ها و برپایی غرفه‌های فروش محصولات در سطح کشوری و استانی

جدول ۶- ادغام شاخص‌های ابعاد ساختاری

کد سؤال	سؤالات اصلی
$S_{10} + S_{15}$	حمایت مجمع خیرین سلامت شهرستان زابل از شهروندان حاشیه‌نشین ایجاد دفاتر نمایندگی در مناطق حاشیه‌نشین باهدف شناسایی نیازهای بهداشتی و درمانی آنان اختصاص تسهیلات سهمیه درمان به مردم حاشیه‌نشین
$S_7 + S_6$	ایجاد صندوق‌های کارآفرینی محلی، خودیاری و قرض‌الحسنه با رویکرد اجرای بانکداری اسلامی در جهت ارائه تسهیلات به جوانان جهت خوداشتغالی، کارآفرینی، وام ازدواج و وام مسکن با مشارکت و سرمایه‌گذاری اولیه خود مردم و حمایت سازمان‌های خیر مردمی منطقه‌ای و ملی
$S_4 + S_6$	گسترش و توسعه دفاتر تسهیل‌گر و توسعه محلی با استفاده از ظرفیت تسهیل‌گران اجتماعی مؤسسات حمایتی ستاد فرمان امام و بنیاد برکت در جهت حمایت بهبود وضع اقتصادی (مالی)، اشتغال، هدایت و مشاوره برای کارآفرینان محلی، حمایت روانی (اعتمادبه‌نفس، حضور در جامعه و شادمانی) و کالبدی (بهبودی بافت‌های فرسوده منازل و کوچه‌ها و خیابان‌ها) با همکاری و مشارکت ساکنان

جدول ۷- اولویت‌بندی شاخص‌های ابعاد زمینه‌ای

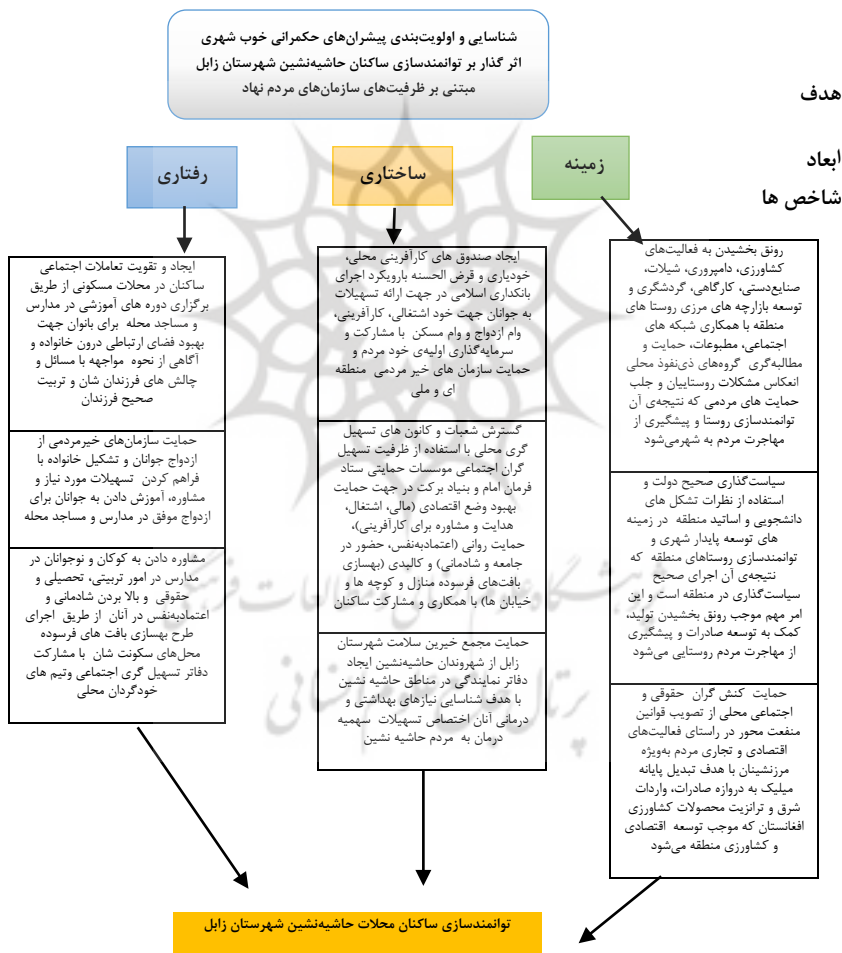
رتبه «اهمیت سؤال»	مقدار دی‌فازی شده	سؤال
۱	۴.۲۷۹۱۵۸۷۰۴	رونق بخشیدن به فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری، شیلات، صنایع‌دستی، کارگاهی منطقه موجب توانمندسازی روستا می‌شود با همکاری شبکه‌های اجتماعی، مطبوعات، حمایت و مطالبه‌گری گروه‌های ذی‌نفوذ محلی انعکاس مشکلات روستاییان و جلب حمایت‌های مردمی که نتیجه‌ی آن توانمندسازی روستا و پیشگیری از مهاجرت مردم به شهر می‌شود
۲	۴.۲۷۱۸۱۵۸۸۱	حمایت اصناف تجاری، کشاورزی و کارآفرینان محلی از تبدیل پایانه میلک به دروازه صادرات، واردات شرق و ترانزیت محصولات کشاورزی افغانستان که موجب توسعه اقتصادی و کشاورزی منطقه می‌شود
۳	۴.۲۵۳۸۷۱۰۵۷	سیاست‌گذاری صحیح دولت و استفاده از نظرات تشکلهای دانشجویی و اصناف اساتید منطقه در زمینه های توسعه پایدار شهری و روستایی منطقه
۴	۴.۱۹۷۰۳۳۲۴۸	حمایت اصناف تجاری و اقتصادی منطقه از ایجاد ظرفیتهای برای توسعه بازارچه‌های مرزی در منطقه که باعث رونق بخشیدن تولید، کمک به توسعه صادرات و پیشگیری از مهاجرت مردم مرزنشین می‌شود
۵	۴.۱۴۸۵۵۰۸۰۷	حمایت کنش‌گران حقوقی و اجتماعی محلی از تصویب و بروز کردن قوانین و بخشنامه‌های موجود بازارچه‌های مرزی باهدف تسهیل تردد و فعالیت‌های اقتصادی و تجاری مردم به‌ویژه مرزنشینان

جدول ۸- ادغام شاخص‌های ابعاد زمینه‌ای

کد سؤال	سؤالات اصلی
Z₉+Z₁₀	رونق بخشیدن به فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری، شیلات، صنایع دستی، کارگاهی، گردشگری و توسعه بازارچه‌های مرزی روستاهای منطقه با همکاری شبکه‌های اجتماعی، مطبوعات، حمایت و مطالبه‌گری گروه‌های ذی‌نفع محلی انعکاس مشکلات روستاییان و جلب حمایت‌های مردمی که نتیجه‌ی آن توانمندسازی روستا و پیشگیری از مهاجرت مردم به شهر می‌شود
Z₁₅+Z₁₀	حمایت کنشگران حقوقی و اجتماعی محلی از تصویب قوانین منفعت محور در راستای فعالیت‌های اقتصادی و تجاری مردم به‌ویژه مرزنشینان باهدف تبدیل پایانه میلک به دروازه صادرات، واردات شرق و ترانزیت محصولات کشاورزی افغانستان که موجب توسعه اقتصادی و کشاورزی منطقه می‌شود
Z₉+Z₁₇	سیاست‌گذاری صحیح دولت و استفاده از نظرات تشکلهای دانشجویی و اساتید منطقه در زمینه‌های توسعه پایدار شهری و توانمندسازی روستاهای منطقه که نتیجه‌ی آن اجرای صحیح سیاست‌گذاری در منطقه است و این امر مهم موجب رونق بخشیدن تولید، کمک به توسعه صادرات و پیشگیری از مهاجرت مردم روستایی می‌شود

ساخت سلسله مراتبی

در این مرحله مسئله تعریف می‌شود و هدف از تصمیم‌گیری به صورت سلسله مراتبی از عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده تصمیم ترسیم می‌شود. فرایند تحلیل سلسله مراتبی، نیازمند شکستن مسئله تصمیم با چندین شاخص به سلسله مراتبی از سطوح است. بدین منظور از درخت تصمیم استفاده می‌شود که از چهار سطح تشکیل شده است: سطح اول شامل هدف کلی از تصمیم‌گیری هست. در سطح دو ابعاد کلی قرار دارند که تصمیم‌گیری بر اساس آن‌ها صورت می‌گیرند. در سطح سوم پیشران‌ها قرار می‌گیرند و در آخرین سطح نیز گزینه‌های تصمیم که در اینجا توانمندسازی ساکنان مناطق حاشیه‌نشین هستند، مطرح می‌شوند.

شکل ۱: مدل سلسله مراتبی پژوهش

اولویت‌بندی ابعاد و شاخص‌های حکمرانی خوب شهری

پس از مشخص کردن شناسایی پیشران‌های حکمرانی خوب شهری در راستای توانمندسازی مناطق حاشیه‌نشین شهرستان زابل با تاکید بر نقش سازمان‌های مردم نهاد و رتبه‌بندی آن‌ها را با روش مقایسات زوجی (AHP FUZZY) به صورت دویه دویی تعیین می‌کنیم. در این مرحله خبرگان مقایسه‌هایی را بین ابعاد و شاخص‌های ابعاد تصمیم‌گیری انجام داده و امتیاز آن‌ها را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کنند. این مقایسه‌ها بر اساس جدول نه کمیتی زیر انجام می‌شود.

جدول ۹- اولویت‌ها و معادل فازی اولویت‌ها

معادل فازی اولویت‌ها			اولویت‌ها	
حد بالا (۱)	حد وسط (M)	حد پایین (L)		
۱	۱	۱	۱	اهمیت یکسان
۳	۲	۱	۲	یکسان تا نسبتاً مهم‌تر
۴	۳	۲	۳	نسبتاً مهم‌تر
۵	۴	۳	۴	نسبتاً مهم‌تر تا اهمیت زیاد
۶	۵	۴	۵	اهمیت زیاد
۷	۶	۵	۶	اهمیت زیاد تا بسیار زیاد
۸	۷	۶	۷	اهمیت بسیار زیاد
۹	۸	۷	۸	بسیار زیاد تا کاملاً مهم‌تر
۱۰	۹	۸	۹	کاملاً مهم‌تر
Onut & et al , 2009				

جدول ۱۰- ماتریس مقایسات فازی ادغام شده ابعاد اصلی پژوهش

ابعاد	زمینه ای			رفتاری			ساختاری		
زمینه‌ای	۱	۱	۱	۱.۳۴۴۶	۱.۷۵۶۱	۲.۲۲۰۷	۱.۰۳۸۰	۱.۲۹۴۹	۱.۶۲۴۹
رفتاری	۰.۴۵۰۳	۰.۵۶۹۵	۰.۷۴۳۷	۱	۱	۱	۰.۶۷۹۰	۰.۸۵۵۷	۱.۱۱۵۴
ساختاری	۰.۶۱۵۴	۰.۷۷۲۲	۰.۹۶۳۴	۰.۸۹۶۵	۱.۱۶۸	۱.۴۷۲۸	۱	۱	۱

جدول ۱۱- درجه ارجحیت ابعاد اصلی پژوهش

ابعاد	جمع فازی هر سطر			بسط مرکب فازی			درجه ارجحیت SI بر SK	
زمینه‌ای	۳.۳۸۲۶	۴.۰۵۱۰	۴.۸۴۵۵	۰.۳۰۳۶	۰.۴۳۰۲	۰.۶۰۳۹	۱	۱
رفتاری	۲.۱۲۹۳	۲.۴۴۵۲	۳.۸۵۹۱	۰.۱۹۱۱	۰.۲۵۷۵	۰.۳۵۶۳	۰.۲۳۴	۰.۷۰۵
ساختاری	۲.۵۱۲۰	۲.۹۴۰۹	۳.۴۳۶۳	۰.۲۲۵۵	۰.۳۱۲۳	۰.۴۲۸۳	۰.۵۱۴	۱

جمع ۸.۲۳۸ ۹.۴۱۷۰ ۱۱.۱۴۰۹
معکوس ۰.۱۲۴ ۰.۱۰۶۲ ۰.۰۸۹۸

جدول ۱۲- وزن ابعاد اصلی پژوهش

رتبه ابعاد	نرمال سازی ارجحیت‌ها (وزن) معیارها	درجه ارجحیت	ابعاد
۱	۰.۵۷۲	۱	زمینه‌ای
۳	۰.۱۳۴	۰.۲۳۴	رفتاری
۲	۰.۲۹۴	۰.۵۱۴	ساختاری

جدول ۱۳- نرخ ناسازگاری ابعاد اصلی پژوهش

نرخ ناسازگاری	
CR_m	CR_g
۰.۰۰۲۵۱۵	۰.۰۰۶۶۵۴
سازگار	وضعیت

با توجه به نتایج به دست آمده راهبرد زمینه‌ای بالاترین اولویت را کسب کرده است و راهبردهای ساختاری و رفتاری به ترتیب اولویت دوم و سوم را کسب کرده‌اند. ایجاد نگاه مثبت ملی به ظرفیت‌های منطقه سیستان (مخصوصاً روستاها) موجب توانمندسازی ساکنان مناطق حاشیه‌نشین زابل می‌شود

جدول ۱۴- نتایج اولویت بندی ابعاد اصلی پژوهش

رتبه	ابعاد
۱	زمینه‌ای
۲	ساختاری
۳	رفتاری

جدول ۱۵- مقایسه های فازی ادغام شده شاخص های بعد زمینه‌ای

شاخص های بعد زمینه‌ای	Z_9+Z_1			$Z_{15}+Z_{10}$			Z_9+Z_{17}		
Z_1Z_9+	۱	۱	۱	۱.۱۲۴۸	۱.۳۶۸۳	۱.۶۵۰۱	۰.۹۸۹۹	۱.۲۳۵۴	۱.۵۰۳۲
$Z_{10}Z_{15}+$	۰.۶۰۶۰	۰.۷۳۰۸	۰.۸۸۹۱	۱	۱	۱	۰.۸۱۹۰	۱.۰۳۷۰	۱.۲۷۲۵
$Z_{17}Z_9+$	۰.۶۶۵۲	۰.۸۰۹۵	۱.۰۱۰۲	۰.۷۸۵۸	۰.۹۶۴۴	۱.۲۳۱۰	۱	۱	۱

جدول ۱۶- ارجحیت گذاری شاخص های بعد زمینه‌ای

شاخص های بعد زمینه‌ای	جمع فازی هر سطر			بسط مرکب فازی			درجه ارجحیت SI بر SK	
Z_1Z_9+	۳.۱۱۴۷	۳.۶۰۳۷	۴.۱۵۳۳	۰.۲۹۵۳	۰.۳۹۴۰	۰.۵۱۹۸	۱	۱
$Z_{10}Z_{15}+$	۲.۴۲۵۰	۲.۷۶۷۸	۳.۱۶۱۶	۰.۲۲۹۹	۰.۳۰۲۶	۰.۳۹۵۷	۰.۵۲۳	۰.۹۹۶
$Z_{17}Z_9+$	۲.۴۵۱۱	۲.۷۷۳۸	۳.۲۳۱۲	۰.۲۳۲۴	۰.۳۰۳۳	۰.۴۰۴۴	۰.۵۴۶	۱

جمع ۷.۹۹۰۸ ۹.۱۴۵۳ ۱۰.۵۴۶۱
معکوس ۰.۱۲۵۱ ۰.۱۰۹۳ ۰.۰۹۴۸

جدول ۱۷- وزن شاخص‌های بعد زمینه‌ای

رتبه معیارها	نرمال سازی ارجحیت‌ها (وزن) معیارها	درجه ارجحیت	شاخص‌های بعد زمینه‌ای
۱	۰.۴۸۳	۱	$Z_1 Z_9^+$
۳	۰.۲۵۳	۰.۵۲۳	$Z_{17} Z_9^+$
۲	۰.۲۶۴	۰.۵۴۶	$Z_{10} Z_{15}^+$

جدول ۱۸- نرخ ناسازگاری شاخص‌های بعد زمینه‌ای

نرخ ناسازگاری	
CR_m	CR_g
۰.۰۰۲۱۷۹	۰.۰۰۵۳۲
سازگار	وضعیت

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده راهبرد زمینه‌ای بالاترین اولویت را کسب کرده است. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که توجه به ظرفیت‌های مثبت شهرستان زابل و روستاهای سیستان (به‌ویژه روستاهای مرزی) موجب توسعه اقتصادی، اشتغال و کارآفرینی برای منطقه می‌شود و مقدمه‌ای بر توانمندسازی ساکنان حاشیه‌نشین است که نتیجه‌ی آن توانمندسازی و الکترونیکی شدن روستاهای منطقه و رشد و شکوفایی اقتصادی شهرستان زابل است.

این امر مهم در صورتی موفق خواهد شد که گروه‌های ذی‌نفوذ ازجمله دانشگاهیان، فعالان اقتصادی و اجتماعی و اصناف مختلف برای توسعه و رونق اقتصادی منطقه مطالبه‌گری کنند که نتیجه‌ی آن کیفیت بالای وضع و اجرای سیاست‌ها در منطقه است.

جدول ۱۹- نتایج اولویت‌بندی شاخص‌های بعد زمینه‌ای

رتبه	کد	شاخص‌های بعد زمینه‌ای
۱	Z_9+Z_{10}	رونق بخشیدن به فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری، شیلات، صنایع‌دستی، کارگاهی، گردشگری و توسعه بازارچه‌های مرزی روستاهای منطقه با همکاری شبکه‌های اجتماعی، مطبوعات، حمایت و مطالبه‌گری گروه‌های ذی‌نفوذ محلی انعکاس مشکلات روستاییان و جلب حمایت‌های مردمی که نتیجه‌ی آن توانمندسازی روستا و پیشگیری از مهاجرت مردم به شهر می‌شود.
۲	Z_9+Z_{17}	سیاست‌گذاری صحیح دولت و استفاده از نظرات تشکل‌های دانشجویی و اساتید منطقه در زمینه‌های توسعه پایدار شهری و توانمندسازی روستاهای منطقه که نتیجه‌ی آن اجرای صحیح سیاست‌گذاری در منطقه است و این امر مهم موجب رونق بخشیدن تولید، کمک به توسعه صادرات و پیشگیری از مهاجرت مردم روستایی می‌شود
۳	$Z_{15}+Z_{10}$	حمایت کنشگران حقوقی و اجتماعی محلی از تصویب قوانین منفعت محور در راستای فعالیت‌های اقتصادی و تجاری مردم به‌ویژه مرزنشینان باهدف تبدیل پایانه میلک به دروازه صادرات، واردات شرق و ترانزیت محصولات کشاورزی افغانستان که موجب توسعه اقتصادی و کشاورزی منطقه می‌شود.

جدول ۲۰- ماتریس مقایسات فازی ادغام‌شده شاخص‌های بعد ساختاری

شاخص‌های بعد ساختاری	$S_{10}+S_{15}$			S_7+S_6			S_4+S_6		
$S_{10}+S_{15}$	۱	۱	۱	۰.۴۶۳۲	۰.۵۵۰۹	۰.۶۶۸۱	۰.۷۰۶۲	۰.۹۰۰۰	۱.۱۵۵۵
S_7+S_6	۱.۴۹۶۸	۱.۸۱۵۱	۲.۱۵۸۹	۱	۱	۱	۱.۰۴۰۱	۱.۲۹۷۳	۱.۵۹۱۷
S_4+S_6	۰.۸۶۵۴	۱.۱۱۱۲	۱.۴۱۶۰	۰.۶۲۸۳	۰.۷۷۰۸	۰.۹۶۱۵	۱	۱	۱

جدول ۲۱- درجه ارجحیت شاخص‌های بعد ساختاری

شاخص‌های ساختاری	جمع فازی هر سطر			بسط مرکب فازی			درجه ارجحیت SI بر SK	
$S_{10} \cdot S_{15}$	۲.۱۶۹۴	۲.۴۵۰۹	۲.۸۲۳۶	۰.۱۹۸۱	۰.۲۵۹۵	۰.۳۴۴۳	۰.۱۰۸	۰.۷۱۹
$S_7 \cdot S_6$	۳.۵۳۶۹	۴.۱۱۲۴	۴.۷۵۰۶	۰.۳۲۳۰	۰.۴۳۵۴	۰.۵۷۹۳	۱	۱
$S_4 \cdot S_6$	۲.۴۹۳۷	۲.۸۸۲۰	۳.۳۷۷۵	۰.۲۲۷۷	۰.۳۰۵۱	۰.۴۱۱۹	۱	۰.۴۰۶

جمع ۸.۲۰۰۰ ۹.۴۴۵۳ ۱۰.۹۵۱۶

معکوس ۰.۱۲۲۰ ۰.۱۰۵۹ ۰.۰۹۱۳

جدول ۲۲- وزن شاخص های بعد ساختاری

رتبه معیارها	نرمال سازی ارجحیت ها (وزن معیارها)	درجه ارجحیت	شاخص های بعد ساختاری
۳	۰.۰۷۲	۰.۱۰۸	$S_{10}+S_{15}$
۱	۰.۶۶۰	۱	S_7+S_6
۲	۰.۲۶۸	۰.۴۰۶	S_4+S_6

جمع ۱.۰۰۰ ۱.۵۱۴

جدول ۲۳- نرخ ناسازگاری شاخص های بعد ساختاری

نرخ ناسازگاری	
CR_m	CR_g
۰.۰۰۶۰۳۸	۰.۰۱۶۷۷۱
سازگار	وضعیت

برای موفقیت در بعد ساختاری نیازمند حمایت سازمان های خیر مردمی، مشارکت مردمی و همیاری مردمی هستیم.

تا به سبب آن ساختارهای حمایتی قوی در منطقه در جهت توجه به نیازهای ساکنان حاشیه نشین ایجاد و توسعه یابد.

پروژه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲۴- نتایج اولویت بندی شاخص‌های بعد ساختاری

رتبه	کد	شاخص‌های بعد ساختاری
۱	S_7+S_8	ایجاد صندوق‌های کارآفرینی محلی، خودیاری و قرض‌الحسنه بارویکرد اجرای بانکداری اسلامی در جهت ارائه تسهیلات به جوانان جهت خوداشتغالی، کارآفرینی، وام ازدواج و وام مسکن با مشارکت و سرمایه‌گذاری اولیه خود مردم و حمایت سازمان‌های خیر مردمی منطقه‌ای و ملی
۲	S_4+S_6	ایجاد شعبات و کانون‌های تسهیل‌گری اجتماعی با استفاده از ظرفیت تسهیل‌گران اجتماعی مؤسسات حمایتی ستاد فرمان امام و بنیاد برکت در جهت حمایت بهبود وضع اقتصادی (مالی، اشتغال، هدایت و مشاوره برای کارآفرینی)، حمایت روانی (اعتمادبه‌نفس، حضور در جامعه و شادمانی) و کالبدی (بهبودی بافت‌های فرسوده منازل و کوچه‌ها و خیابان‌ها) با همکاری و مشارکت ساکنان
۳	$S_{10}+S_{15}$	حمایت مجمع خیرین سلامت شهرستان زابل از شهروندان حاشیه‌نشین ایجاد دفاتر نمایندگی در مناطق حاشیه‌نشین باهدف شناسایی نیازهای بهداشتی و درمانی آنان اختصاص تسهیلات سهمیه درمان به مردم حاشیه‌نشین

جدول ۲۵- ماتریس مقایسات فازی ادغام شده شاخص های بعد رفتاری

$R_{16}+R_{13}$	$R_{16}+R_{13}$			$R_{16}+R_{11}$			$R_{15}+R_6$		
$R_{16}+R_{13}$	۱	۱	۱	۰.۹۶۱۰	۱.۱۸۲۰	۱.۴۳۵۳	۱.۲۴۶۲	۱.۵۰۵۰	۱.۷۷۹۴
$R_{16}+R_{11}$	۰.۶۹۶۷	۰.۸۴۶۰	۱.۰۴۰۶	۱	۱	۱	۰.۹۲۵۱	۱.۰۹۲۹	۱.۳۱۹۸
$R_{15}+R_6$	۰.۵۶۲۰	۰.۶۶۴۴	۰.۸۰۲۴	۰.۷۵۷۷	۰.۹۱۵۰	۱.۰۸۱۰	۱	۱	۱

جدول ۲۶- درجه ارجحیت شاخص های بعد رفتاری

شاخص های بعد رفتاری	جمع فازی هر سطر			بسط مرکب فازی			درجه ارجحیت SI بر SK	
$R_{16}+R_{13}$	۳.۲۰۷۳	۳.۶۸۷۰	۴.۲۱۴۷	۰.۳۰۶۷	۰.۴۰۰۵	۰.۵۱۷۲	۱	۱
$R_{16}+R_{11}$	۲.۶۲۱۸	۲.۹۳۸۹	۳.۳۶۰۴	۰.۲۵۰۷	۰.۳۱۹۳	۰.۴۱۲۴	۰.۵۶۵	۱
$R_{15}+R_6$	۲.۳۱۹۷	۲.۵۷۹۵	۲.۸۸۳۴	۰.۲۲۱۸	۰.۲۸۰۲	۰.۳۵۳۸	۰.۲۸۲	۰.۷۲۵

جمع ۸.۱۴۸۷ ۹.۲۰۵۴ ۱۰.۴۵۸۵
معکوس ۰.۱۲۲۷ ۰.۱۰۸۶ ۰.۰۹۵

جدول ۲۷- وزن شاخص های بعد رفتاری

رتبه معیارها	نرمال سازی ارجحیت ها (وزن معیارها)	درجه ارجحیت	شاخص های بعد رفتاری
۱	۰.۵۴۱	۱	$R_{16}+R_{13}$
۲	۰.۳۰۶	۰.۵۶۵	$R_{16}+R_{11}$
۳	۰.۱۵۳	۰.۲۸۲	$R_{15}+R_6$

جمع ۱.۸۴۷ ۱.۰۰۰

جدول ۲۸- نرخ ناسازگاری شاخص‌های بعد رفتاری

نرخ ناسازگاری	
CR_m	CR_g
۰.۰۰۲۶۵۲	۰.۰۰۵۸۵۵
سازگار	وضعیت

بر اساس نظرات خبرگان حداکثر توجه به کودکان، نوجوانان و جوانان در معیار رفتاری قابل توجه است.

چرا که کودکان، نوجوانان و جوانان آینده‌سازان کشور ما هستند و کشور ما در صورتی پیشرفت و توسعه می‌کند که جوانان ما پیشرفت و توسعه کنند و این مهم در صورتی تحقق می‌یابد که به آن‌ها حداکثر توجه و رسیدگی صورت پذیرد.

جدول ۲۹- نتایج اولویت‌بندی شاخص‌های بعد رفتاری

رتبه	کد	شاخص‌های بعد رفتاری
۱	$R_{16}+R_{13}$	ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی ساکنان در محلات مسکونی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی در مدارس و مساجد محله برای بانوان جهت بهبود فضای ارتباطی درون خانواده و آگاهی از نحوه مواجهه با مسائل و چالش‌های فرزندان شان و تربیت صحیح فرزندان
۲	$R_{16}+R_{11}$	حمایت سازمان‌های خیرمقدمی و خیریه‌ها از ازدواج جوانان و تشکیل خانواده با فراهم کردن تسهیلات موردنیاز و مشاوره، آموزش دادن به جوانان برای ازدواج موفق در مدارس و مساجد محله
۳	$R_{15}+R_6$	مشاوره دادن به کودکان و نوجوانان در مدارس در امور تربیتی، تحصیلی و حقوقی و بالا بردن شادمانی و اعتمادبه‌نفس در آنان از طریق اجرای طرح بهسازی بافت‌های فرسوده محل‌های سکونت شان با مشارکت دفاتر تسهیل‌گری محلی و تیم‌های خودگردان محلی

نتیجه‌گیری:

زمینه سازی برای تشکیل و رشد و توسعه نهادهای محلی به منظور حضور و مشارکت واقعی اهالی در امر انتقال دانش فنی، اجرای طرح‌های ساماندهی و خدمات‌رسانی و بسیج تشکلهای غیردولتی.

به طور کلی چندین سیاست و برنامه برای مدیریت حاشیه نشینی طی سال‌های اخیر استفاده شد که اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین سیاست در حال حاضر «ساماندهی و توانمندسازی سکونت گاه‌های غیررسمی» است. از مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های مربوط به این سیاست در زیر قابل توجه و تامل است:

- ضعف برنامه‌های کلان در زمینه آمایش سرزمین و مدیریت فعالیت و سکونت در سطح ملی و محلی
- عدم تدوین برنامه‌ای جامع و فراگیر در زمینه سکونت گاه‌های غیررسمی در کشور و شهرستان زابل
- عدم سازمان‌دهی و طراحی نظام کارآمد مالی برای پشتیبانی مالی از برنامه‌های توانمندسازی شهرستان زابل
- استفاده نکردن بسیاری از ظرفیت‌ها مانند ظرفیت‌های انسانی و مالی دولتی، عمومی و خصوصی در شهرستان زابل در ارتباط با اجرای پروژه‌های سکونت گاه‌های غیررسمی،
- عدم وجود مدیریت یکپارچه شهری و بخشی عمل نمودن دستگاه‌های اجرایی
- ضعف همکاری دستگاه‌های محلی و ملی وعدم وجود ظرفیت لازم در دستگاه‌های محلی
- بخشی عمل کردن دستگاه‌های مدیریت شهری و عدم همکاری بین بخشی در اجرای برنامه‌ها.

بازنگری قوانین و توجه اساسی و محوری به آمایش سرزمینی که همان توجه به زمینه‌های اجتماعی و ساختاری و محیطی و ظرفیت‌های متفاوت هر منطقه و ناحیه است در کنار به مشارکت گرفتن و بسیج مردمی در پیشبرد برنامه‌های مداخلاتی از اولویت‌هایی است که می‌بایست در سیاست‌گذاری اجتماعی مربوط به حاشیه‌نشینی مورد توجه قرار گیرد. ستاد ملی توانمندسازی با همکاری ۱۴ وزارتخانه، معاونین و مشاورین ریاست جمهور از ظرفیت بالایی برای بازآفرینی پایداری شهری و مدیریت حاشیه‌نشینی برخوردار است. در برنامه ششم توسعه نیز برنامه ساماندهی و توانمندسازی سکونت گاه‌های غیررسمی در نظر گرفته شده است که امکان پیشبرد سند ملی توانمندسازی را به واسطه ظرفیت‌های قانونی تسهیل خواهد نمود. امید می‌رود با ارزیابی دقیق و شناسایی مجموعه قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌ها و تحلیل پیامدهای

ناشی از این موارد در اجرا، با توجه به زمینه‌های اجتماعی، ساختاری و زمینه ای اصلاح اشکالات و اتخاذ سیاست‌های کارا تر و بهتر بر مبنای هر آنچه تاکنون پی گرفته شد، فراهم شود. با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهای کاربردی زیر بیان می‌شود.

- مشارکت بهره‌برداران و ذینفعان طرح‌های توسعه ای در فرایندهای تصمیم‌گیری.
- تربیت تسهیل‌گران محلی برای ادامه کار و تقویت روحیه همکاری در سطح جامعه محلی.
- انتخاب نمایندگان و یا رابط‌ها از جامعه روستایی براساس ملاحظات خود مردم محلی.
- شناسایی رهبران محلی و توجیه آنها در زمینه اهداف پروژه مورد نظر.
- حضور خبرگان و نمایندگان جامعه محلی در جلسات شورای برنامه ریزی شهرستان.
- اهتمام دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی روستاها برای تشکیل و راه‌اندازی انجمن‌ها و تعاونی‌های مختلف در سطح روستاها و تقویت نهادهای موجود.
- تشریح مزایای پروژه‌های عام المنفعه و ترغیب مردم به مشارکت و همکاری در برنامه‌ریزی، اجرا و حفظ و نگهداری از آنها. (مراد زاده و همکاران، ۱۳۹۷)

منابع:

- برک‌پور، ناصر و ایرج اسدی، ۱۳۸۷، نظریه های مدیریت و حکمروایی شهری، انتشارات معاونت پژوهشی، دانشگاه هنر، تهران
- امیرانی مه؛ ظرفیان ش؛ خرداد و تیر ۱۳۸۲، نقش سازمان‌های غیر دولتی در روند ترویج و توسعه روستایی، ماهنامه جهاد. شماره ۲۵۷
- دانائی فر، حسن و زینب مظفری، ۱۳۸۷، ارتقای روایی و پایایی در پژوهش های کیفی مدیریتی: تأملی بر استراتژی های ممیزی پژوهشی، پژوهش های مدیریت، سال اول، پاییز
- دفتر سازمان ملل در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۹)، شهرنشینی ۶۸ درصد از مردم جهان تا ۲۰۵۰. دسترسی در:
<https://iran.un.org/fa/98201-shhr-nshyny-68-drsd-az-mrdm-jhan-ta-2050>
- شکاری غلام عباس، ۱۳۸۶، مدیریت سازمان های محلی و شهرداری، انتشارات جهان فردا
- شمعی، علی، ۱۳۸۹، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران؛ چاپ سوم. ص ۲۷۵
- صرافی، مظفر، ۱۳۸۲، بازنگری ویژگی های اسکان خود انگیخته در ایران، در جستجوی راهکارهای توانمندسازی، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، جلد اول، انتشارات دانشگاه علوم و بهزیستی و توانبخشی
- طیه زهرا، (۱۳۹۶) بررسی مقایسه ای شیوه های اثر بخش تحقق مشارکت مدنی در سیاست گذاری شهری ایران و فرانسه، سیاست گذاری عمومی ۳، ۵، ش ۳، ص ۱۳۵
- قرخلو، مهدی، عبدیبنگیکند، ناصح، زنگنه شهرکی، سعید، ۱۳۸۸: تحلیل سطح پایداری شهری درسکونتگاه های غیررسمی (مورد: شهر سنندج)، نشریه پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۶۹
- کاظمیان، غلامرضا، ۱۳۸۶، درآمدی برالگوی حکمروایی شهری، نشریه جستارهای شهرسازی، تهران شماره ۱۹ و ۲۰
- معاونت اقتصادی اتاق ایران (۱۳۹۶) «گزارش تحولات جمعیتی و پیامدهای آن بر بازار مصرف با نگاه به ایران». معاونت حقوقی ریاست جمهوری (۱۳۶۸-۱۴۰۰) قانون برنامه پنج ساله، دسترسی در:
- <https://qavanin.ir/Law/TreeText/257240>
- مرادزاده، عبدالباسط و قاسمی، محمد و سالارزهی، حبیب الله و یعقوبی، نورمحمد و بذرافشان، جواد، ۱۳۹۷، توانمندسازی اجتماع محور: ارزیابی ظرفیت سرمایه اجتماعی ذی نفعان محلی، مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۷
- نارایان - پارکر، دیپا. (۱۳۹۴)، توانمندسازی و کاهش فقر (کتاب مرجع بانک جهانی)، ترجمه: فرزاد پوراصغر سنگاچین و جواد رضایی، تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

- ایمانی جاجرمی، حسین، حناچی، سیمین، بیگدلی، مهرناز، ۱۳۸۳، مدیریت شهری پایدار (بررسی تجارت مشارکتی شهرداری ها و شورا های اسلامی شهرها) انتشارات سازمان شهرداری های کشور
- Bodin, O., & Prell, C. (2011). Social network in natural resources management. Cambridge: Cambridge University Press
- 16-Brunetta, G., Caldarice, O., Tollin, N., Rosas-Casals, M., & Morató, J. (2019). Urban resilience for risk and adaptation governance theory and practice Springer International Publishing
- Dangi, T. B., & Jamal. T. (2016). An Integrated Approach to "Sustainable Community-Based Tourism". Sustainability, 8(5), 1-32
- Izadfar Najmeh, Izadfar Elham, 2021, Develop a conceptual model for achieving sustainable urban regeneration from a futuristic perspective, Journal of Urban Environmental Policy, Vol 1. Issue 1, PP: 27- 44.
- Narayan D. 2002, "Empowerment and Poverty reduction"; a source book, the World Bank press. 13
- Papeli Yazdi, M. 2001, City Country problems, Taghyghate Geoghrapy Journal, No, 1, Year sixteenth, pp. 22-10 (in Persian)
- Strzelecka, M., Boley, B. B., & Woosnam, K., K. (2017), Place attachment and empowerment: Do residents need to be attached to be empowered? Annals of Tourism Research, 66, 61-73
- Tayefi nasrabadi mahla, Hatamei Hosein. 2018, Analyzing the housing sustainability indicators (Case study: Region one of Mashhad municipality), Geoplanning journal, , 22:66, pp:307-327.
- Motahari Tabar Mahdi, Hosseini nia Mahdieh. 2022, Investigating the policies of the impact of sidewalks on the quality of housing (Case study of Bu Ali sidewalk in Hamedan), Journal of Urban Environmental Policy Vol 2, No 5, Spring 2022, PP: 73- 86
- Zahedan Z, S. 1990, Marginalization University of Shiraz (in Persian.)